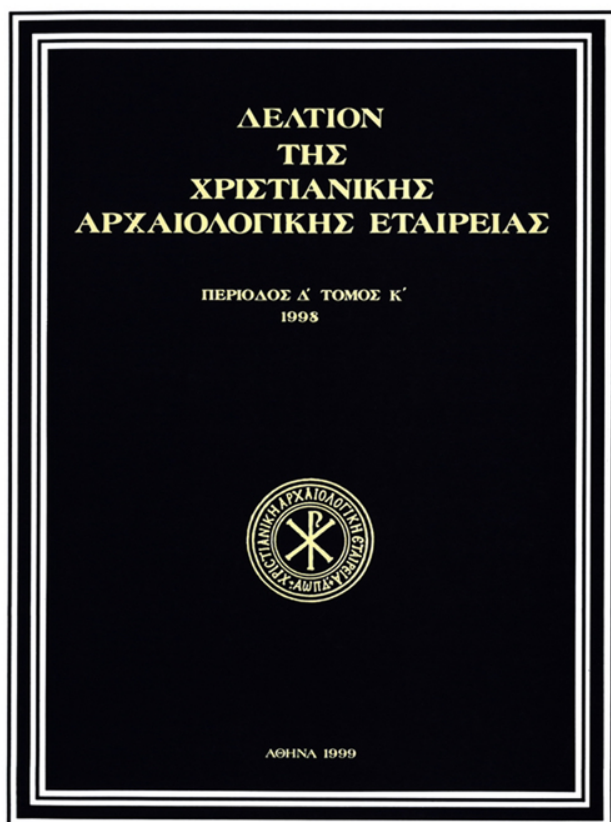

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 20 (1999)

Δελτίον ΧΑΕ 20 (1998-1999), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του Δημητρίου Ι. Πάλλα (1907-1995)

Παλαιοχριστιανικό ψηφιδωτό δάπεδο στη θέση
Κάστρο Νεστορίου του νομού Καστοριάς

Γιώργος ΚΑΚΑΒΑΣ

doi: [10.12681/dchae.1191](https://doi.org/10.12681/dchae.1191)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΚΑΚΑΒΑΣ Γ. (1999). Παλαιοχριστιανικό ψηφιδωτό δάπεδο στη θέση Κάστρο Νεστορίου του νομού Καστοριάς. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 20, 47-54. <https://doi.org/10.12681/dchae.1191>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Παλαιοχριστιανικό ψηφιδωτό δάπεδο στη θέση
Κάστρο Νεστορίου του νομού Καστοριάς

Γιώργος ΚΑΚΑΒΑΣ

Δελτίον ΧΑΕ 20 (1998), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του
Δημητρίου Ι. Πάλλα (1907-1995) • Σελ. 47-54

ΑΘΗΝΑ 1999

ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΨΗΦΙΔΩΤΟ ΔΑΠΕΔΟ ΣΤΗ ΘΕΣΗ ΚΑΣΤΡΟ ΝΕΣΤΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ¹

Το φθινόπωρο του 1995 πραγματοποιήθηκαν ανασκαφικές εργασίες στη θέση Κάστρο, στα ανατολικά του Άνω Νεστορίου του νομού Καστοριάς (Εικ. 1). Οι εργασίες διήρκεσαν δύο εβδομάδες και ολοκληρώθηκε η πρώτη φάση τους, που αφορούσε τη διενέργεια δοκιμαστικών διερευνητικών τομών. Στην παρούσα μελέτη παρουσιάζονται αρχικά η μεθοδολογία προσέγγισης του όλου θέματος, από τον τυχαίο εντοπισμό του ψηφιδωτού δαπέδου μέχρι την ολοκλήρωση της πρώτης φάσης των εργασιών, καθώς και τα πρώτα συμπεράσματα από τα στοιχεία που προέκυψαν κατά τη διάρκεια της έρευνας, η περαιτέρω επεξεργασία των οποίων θα προσφέρει πολύτιμες πληροφορίες για την ιστορία της περιοχής και τον πολιτισμό της.

Ιστορικό πλαίσιο

Πριν αναφερθούμε στην πορεία των εργασιών, κρίνουμε απαραίτητη μια σύντομη ιστορική σκιαγραφή της περιοχής. Η ορεινή περιοχή του Νεστορίου, με υψόμετρο 900 μ., ανήκει γεωγραφικά από τους ελληνιστικούς χρόνους στην Άνω Μακεδονία και πιο συγκεκριμένα

στην επαρχία Ορεστίδος² μαζί με τη Λύκη³, το Άργος Ορεστικών⁴, την Αρμονία⁵ και το Κέλετρον⁶. Μετά τη μάχη της Πύδνας το 167 π.Χ. και την κατάρρευση του ελληνιστικού βασιλείου της Μακεδονίας, η Ορεστίς διατήρησε την αυτονομία που της είχε παραχωρηθεί από τους Ρωμαίους μετά το δεύτερο μακεδονικό πόλεμο. Από το 148 π.Χ. ανήκει στη «ρωμαϊκή επαρχία» της Μακεδονίας (provincia Macedonia) και πιο συγκεκριμένα στην τέταρτη μερίδα που είχε πρωτεύουσα την Πελαγονία⁷. Το 27 π.Χ. ο Αύγουστος παρέδωσε τη Μακεδονία ως ειρηνική επαρχία (provincia inermis) στη Σύγκλητο, στη δικαιοδοσία της οποίας παρέμεινε μέχρι την εποχή του Διοκλητιανού.

Από την Καινή Διαθήκη αντλούμε έμμεσα την πληροφορία για την πιθανή επίσκεψη του αποστόλου Παύλου στην Ορεστίδα. Αναφέρει στην προς Ρωμαίους επιστολή του: *Ὁὐ γὰρ τολμήσω λαλεῖν τι ὧν οὐ κατειργάσατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ, εἰς ὑπακοὴν ἐθνῶν, λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἐν δυνάμει Πνεύματος Θεοῦ. ὥστε με ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πεπληρωμέναι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ.* (Ρωμ. ιε, 18-19). Πράγματι, ο απόστολος των Εθνών κατά την Γ' περιοδεία του

1. Τα βασικά σημεία της παρούσας δημοσίευσης ανακοινώθηκαν στην Η' Συνάντηση για το αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη το 1995, Θεσσαλονίκη 8-10 Φεβρουαρίου 1996. Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον καθηγητή κ. Π. Βοκοτόπουλο, τη συνάδελφο αρχαιολόγο κ. Α. Καββαδία και τον αρχιτέκτονα κ. Ν. Τεζαψίδη για την ουσιαστική συμβολή τους στα διάφορα στάδια της έρευνας. Επίσης ευχαριστώ το δήμαρχο Νεστορίου κ. Χ. Χατζή και τους δημοτικούς συμβούλους, που εξασφάλισαν τη χρηματοδότηση των ανασκαφικών εργασιών από τους πενιχρούς πόρους του Δήμου, τον αρχιτεχνίτη κ. Α. Μιχαήλ και το βοηθό του κ. Π. Γάκο, που συνέβαλαν με την πείρα και το μεράκι τους στην απρόσκοπτη διεξαγωγή των εργασιών, καθώς και όλους τους κατοίκους του ακριτικού αυτού Δήμου για τη ξεστή φιλοξενία τους στη διάρκεια των εργασιών. Τέλος, ουσιαστική για τη διεξαγωγή της έρευνας ήταν η συμβολή της αείμνηστης συναδέλφου Ι. Βοκοτοπούλου, η οποία από

τους πρώτους μοιράστηκε τον ενθουσιασμό μου για τον εντοπισμό του ψηφιδωτού δαπέδου και ως μέλος του Τοπικού Συμβουλίου Μνημείων Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας συνέτεινε στην έγκριση των δοκιμαστικών ανασκαφικών τομών.

2. Βλ. F. Papazoglou, *Les villes de Macédoine à l'époque romaine*, BCH, Suppl. XVI, 1988, σ. 234-236.

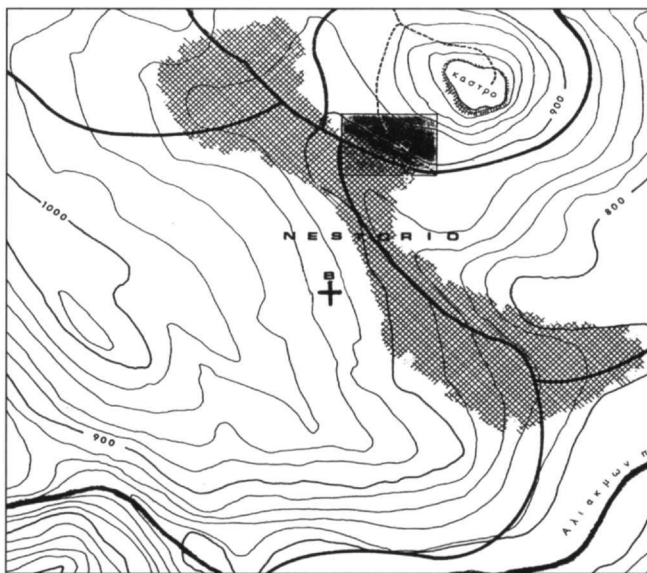
3. Ό.π., σ. 235, 242-244.

4. Ό.π., σ. 235, 236-238.

5. Η ακριβής θέση της δεν έχει ακόμη εντοπισθεί, αν και αναφέρεται στον πολιτικό-γεωγραφικό κατάλογο επαρχιών και πόλεων που συνέταξε ο γραμματικός Ιεροκλής το πρώτο μισό του δον αιώνα, βλ. J. Irmscher, *Η Μακεδονία στην εποχή του Ιουστινιανού*, *Διεθνές Συμπόσιο Βυζαντινή Μακεδονία 324-1430 μ.Χ.*, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 137 και 141.

6. Papazoglou, ό.π., σ. 235, 238.

7. Titus Livius, XLV, 29.

Εικ. 1. Νεστόριο. Τοπογραφικό διάγραμμα.

έμεινε στην Ελλάδα περίπου ένα χρόνο και τότε ήταν που έφθασε μέχρι την Ιλλυρία, βορειοδυτικά της Μακεδονίας⁸. Γνωρίζοντας ότι η Ορεστίς ήταν η κατεξοχήν ρωμαϊκή επαρχία που συνόρευε άμεσα με την Ιλλυρία, μπορούμε να ισχυρισθούμε ότι θα πέρασε οπωσδήποτε από την περιοχή της Καστοριάς και θα κήρυξε το λόγο του Χριστού στις πόλεις και τους οικισμούς της, στο Κέλετρον, το Άργος Ορεστικόν, τη Διοκλήτιανούπολη⁹, η οποία μάλιστα με τις πρόσφατες έρευνες

που είναι σε εξέλιξη εμφανίζεται ως πολύ σημαντική παλαιοχριστιανική πόλη, και πιθανότατα στη Βάττυνα¹⁰, το σημερινό Κρανοχώρι κοντά στο Νεστόριο.

Κατά τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες η περιοχή υπάγεται θρησκευτικά στη μητρόπολη της Θεσσαλονίκης. Από την πλευρά τους οι ιστορικές πηγές και οι φιλολογικές μαρτυρίες σιγούν για την περιοχή του Νεστορίου, μέχρι και το 14ο αιώνα, οπότε για πρώτη φορά αναφέρεται στο *Σύντομον Χρονικόν* του αλβανού δεσπότη Giovanni Musachi, ως η ερειπωμένη περιοχή Nestramo, την οποία κατείχε μεταξύ άλλων περιοχών της Καστοριάς ο αλβανός σεβαστοκράτορας Ανδρέας Μουζάκης ο Β': «E più passedi e signoriggio il paese de Devoli minore insino a Nestramo la quale è una città ruinata»¹¹. Στα μέσα του 15ου αιώνα αναφέρεται σε τουρκικό κατάστιχο ως Ναστράμι, ένα από τα 61 χωριά του βιλαετίου της Καστοριάς¹².

Βέβαια, παρ' όλα αυτά, μοναδικοί και αδιάφρεστοι μάρτυρες για την ιστορία της περιοχής του Νεστορίου αποτελούν τα τυχαία αρχαιολογικά ευρήματα, λείψανα διαφόρων πολιτισμών, γλυπτά αρχιτεκτονικά μέλη, κιβωτιόσχημοι τάφοι, επιτύμβιες επιγραφές¹³, νομίσματα¹⁴, πλούσιο κεραμικό υλικό, που υπαινίσσονται την ύπαρξη στην περιοχή κάποιου σπουδαίου αστικού κέντρου του «κοινού» των Ορεστών με μακραίωνη παρουσία από τα ελληνιστικά μέχρι και τα παλαιοχριστιανικά χρόνια, του οποίου όμως αγνοούμε την ονομασία¹⁵.

Ας μην ξεχνάμε ότι το Νεστόριο βρίσκεται σε μια πάρα πολύ στρατηγική θέση (Εικ. 1), διαθέτει μια φυσική,

8. Από τον Ιούνιο του 57 μ.Χ. μέχρι τον Απρίλιο του 58 μ.Χ., τους τρεις πρώτους μήνες στην Αχαΐα και τους υπόλοιπους επτά στην Μακεδονία (Γ. Αλεξίου, *Άγιοι της Καστοριάς*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 3-4).

9. Παπαζoglou, ό.π., σ. 235, 238-239.

10. Ό.π., σ. 235, 239-241. Οι Βαττυναίοι, πολίτες μιας άγνωστης από άλλες πηγές πολιτείας του «κοινού» των Ορεστών, διαμαρτύρονται για την παράνομη κατάληψη του *ager publicus* της κοινότητάς τους από ισχυρούς «επαρχικούς», οι οποίοι μάλιστα πολλές φορές τους εκδιώκουν από τη γη τους. Με το ψήφισμα αυτό, το οποίο ορίζονται να επιδώσουν στο διοικητή της επαρχίας της Μακεδονίας Iunius Rufinus τρεις πρεσβευταί του έθνους των Ορεστών, οι Βαττυναίοι ζητούν τον περιορισμό των «επαρχικών» στις ιδιοκτησίες εκείνες που τους είχαν κατακυρωθεί «καλή τη πίστει» με τη διάταξη του D. Terentius Gensianus (118-120 μ.Χ.). Το ψήφισμα βρέθηκε στη θέση Σκάλι Κρανοχωρίου και χρονολογείται στο 2ο αι. μ.Χ. (Θ. Ριζάκης - Ι. Τουράτσογλου, *Επιγραφές Άνω Μακεδονίας* (Ελίμεια, Έορδαία, Νό-

τια Λυγκηστίς, Όρεστίς), Α', Αθήνα 1985, αριθ. 186, σ. 168-176, πίν. 72-73).

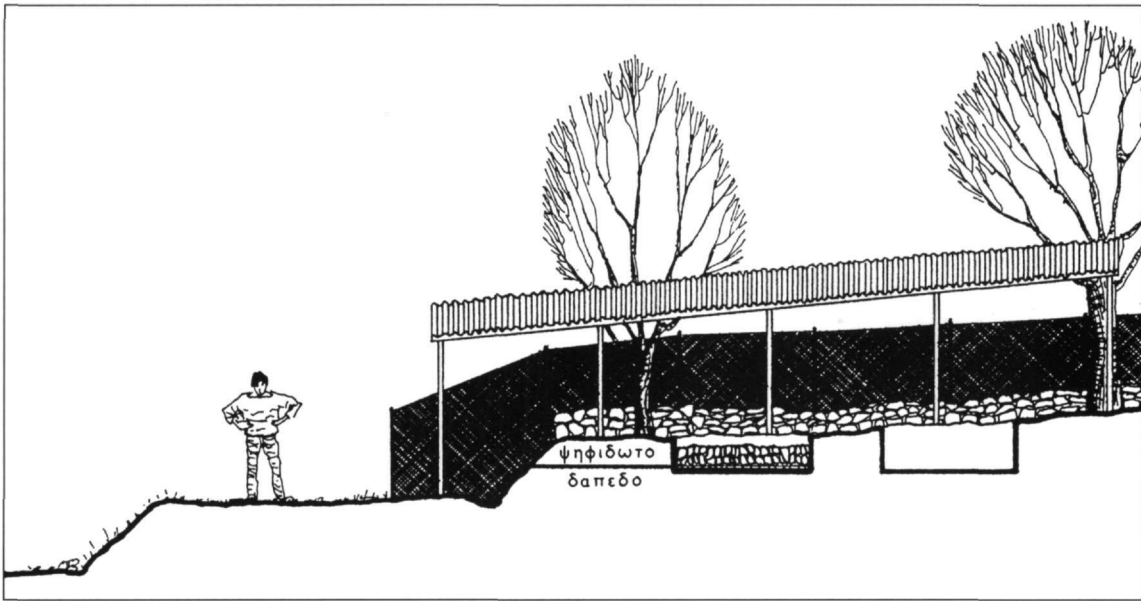
11. C. Hopf, *Chroniques grécoromanes inédites ou peu connues publiés avec notes et tables généalogiques*, VIII, Βερολίνο 1873, σ. 272 κ.ε.

12. M. Soloski, *Costur i Costursco vo srednata na XV vek, Istorija II* (1966), σ. 118-130 (Tapu Tahir defteri αριθ. 237, του 1445).

13. Ριζάκης - Τουράτσογλου, ό.π., σ. 186-187, πίν. 79 (βρέθηκε στον Αρχάγγελο Αγίας Άννας Νεστορίου και είναι του β' μισού του 2ου αι. μ.Χ.), αριθ. 198, σ. 188-189, πίν. 79 (βρέθηκε στο ξωκλήσι του Αγίου Γεωργίου Νεστορίου και είναι του 2ου αι. μ.Χ.) και αριθ. 203, σ. 192-193, πίν. 80 (βρέθηκε στο δάπεδο της εκκλησίας των Ταξιαρχών Νεστορίου και χρονολογείται στον 6ο αι. μ.Χ.).

14. Π. Βυσσούλης, *Ο μακεδονικός ελληνισμός, αγώνες και θυσίες αιώνων*, Αθήνα 1980, σ. 55-56.

15. Αγνοούμε και την ακριβή θέση του αρχαίου Κελέτρου που αναφέρει ο Τίτος Λίβιος.

Εικ. 2. Κάστρο Νεστορίου. Τομή της ανασκαφής.

σχεδόν απροσπέλαστη ακρόπολη (προσιτή μόνο από τα βόρεια), μοναδική στην ευρύτερη περιοχή, που βρίσκεται κοντά στον ποταμό Αλιάκμονα πάνω στην οριοθετική γραμμή μεταξύ Άνω Μακεδονίας και Ιλλυρίας.

Σε μια ευαίσθητη συνοριακή περιοχή, όπως αυτή του Νεστορίου, η αναζήτηση και ο εντοπισμός μιας άγνωστης πολιτείας εκτός από το Κέλετρον ή Κήλητρον, το Άργος Ορεστικόν και τη Διοκλητιανούπολη, θα μπορούσε να αποβεί πολύ σημαντική. Η παρούσα, επομένως, δημοσίευση ενός, έστω και αποσπασματικού, αρχαιολογικού ευρήματος ίσως οδηγήσει στη συνέχιση και ολοκλήρωση των ανασκαφικών εργασιών και αποτελέσει ένα έναυσμα για περαιτέρω αρχαιολογικές έρευνες στην ευαίσθητη αυτή ακριτική περιοχή.

Ανασκαφικές εργασίες

Στη θέση Κάστρο Νεστορίου, κατά τη διάνοιξη αγροτικού δρόμου, αποκαλύφθηκε τυχαία τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου, τα ίχνη των τριών υποστρωμάτων του οποίου (ένα από συμπιλητό χώμα, ένα από μείγμα κεραμι-

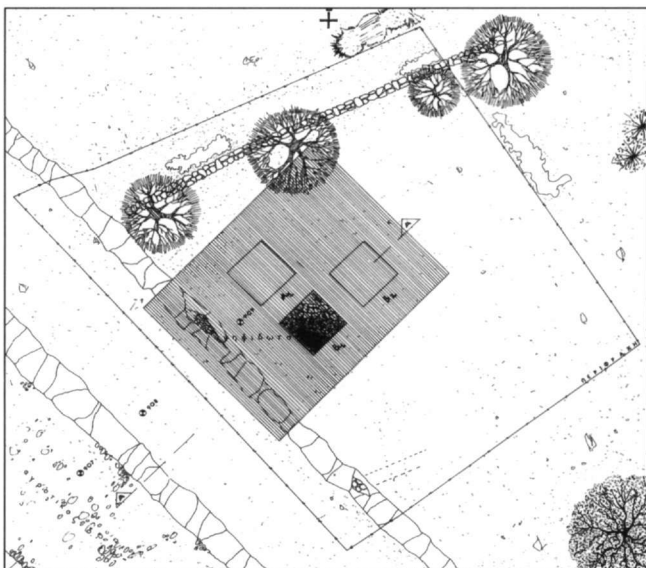
κού κονιάματος με ασβέστη και άμμο και ένα από λεπτή αμμοκονία) πρόβαλλαν πάνω στο χώμα σε μήκος 8 μ. περίπου (Εικ. 2). Ύστερα από αυτοψία και αφού διαπιστώσαμε την ύπαρξη άφθονου κεραμικού υλικού και τμημάτων τοίχων στην εγγύς περιοχή, διενεργήθηκαν δοκιμαστικές ανασκαφικές τομές, προκειμένου να αποσαφηνισθεί η έκταση, ο προσανατολισμός και η σπουδαιότητα του σωζόμενου δαπέδου, να διερευνηθεί η ύπαρξη και η χρήση κτισμάτων στην περιοχή¹⁶.

Μετά την αφαίρεση της επιφανειακής επίχωσης, χαράχθηκαν στο έδαφος εννέα τετράγωνα με προσανατολισμό Β.-Α. και διαστάσεις 2×2 μ. και ανασκάφηκαν πλήρως δύο από αυτά, το Α1 και το Β1.

Κατά τις εργασίες αυτές προέκυψαν τα παρακάτω: Στο τετράγωνο Β1 βρέθηκε στη βόρεια γωνία του σκάμματος τοίχος κτισμένος με αργολιθοδομή και ισχυρό κονίαμα, πλάτους 65 εκ. και σωζόμενου ύψους 20 εκ., με προσανατολισμό Α.-Δ. (Εικ. 3). Στο ίδιο σκάμμα και σε βάθος 60 εκ. αποκαλύφθηκε τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου με γεωμετρικό διάκοσμο (Εικ. 4). Οι ψηφίδες είναι τετράγωνες, καλοδουλεμένες, από λευκό μάρμαρο και βαθυγάλαξη πέτρα, το μέγεθός τους κυμαίνεται

16. Των ανασκαφικών εργασιών προηγήθηκε περιήφραξη μιας έκτασης 300 μ.² περίπου, επιφανειακός καθαρισμός, αποτύπω-

ση και στέγαση του προς έρευνα χώρου.

Εικ. 3. Κάστρο Νεστορίου. Κάτοψη της ανασκαφής.

από 1 έως 1,6 εκ. και συνθέτουν γεωμετρικά θέματα με καθαρά περιγράμματα, που απλώνονται στην επιφάνεια δύο μεγάλων διαχωρών: ευρύ πλαίσιο από λευκές ψηφίδες ορίζει τα δύο μεγάλα διάχωρα, τα οποία πληρούνται με διαφορετικά σχέδια (Εικ. 5-6). Το ένα διάχωρο παρουσιάζει απλό οφθαλμωτό αλυσιδωτό πλοχμό¹⁷ με μικρό ρόμβο στη θέση του οφθαλμού και διχρωμία στην απόδοση. Οι δύο ταινίες του πλοχμού είναι λευκές, ενώ τα περιγράμματά τους καθώς και ο ρόμβος του οφθαλμού βαθυγάλαζα (Εικ. 4). Το άλλο διάχωρο παρουσιάζει κάνναβο του οποίου τα παραλληλόγραμ-

μα διάχωρα διαιρούνται σε τέσσερα τρίγωνα που στη σύνθεσή τους σχηματίζουν ρόμβους μεικτούς σε χρώματα¹⁸, άλλοτε μονόχρωμους και άλλοτε δίχρωμους (Εικ. 4). Οι αρμοί ανάμεσα στις ψηφίδες πληρούνται με ρόδινο κεραμικό κονίαμα, που συνήθιζαν να χρησιμοποιούν οι ψηφωτές από τον 4ο αι. μ.Χ. και εξής¹⁹.

Το διάχωρο με τον αλυσιδωτό πλοχμό φαίνεται πως καταλαμβάνει μια μεγάλη επιφάνεια, αφού φθάνει τουλάχιστον μέχρι το κατακόρυφο σημείο τομής του εδάφους, που δημιουργήθηκε κατά τη διάνοιξη του αγροτικού δρόμου (Εικ. 3). Το γεγονός αυτό είναι δηλωτικό των μεγάλων διαστάσεων που θα είχε το κτίριο, το οποίο κοσμούσε το ψηφιδωτό δάπεδο.

Κατά την αφαίρεση της επίχωσης του τετραγώνου B1 (Εικ. 3), η οποία αποτελείτο από χώμα, πέτρες και κονιάματα, βρέθηκε ικανός αριθμός από θραύσματα γυαλιών, που θεωρούμε ότι ήταν κομμάτια ναλοφρακτών, εξαιτίας του μεγάλου πάχους τους και της επίπεδης επιφάνειας, και ορθογώνιων κεράμων «εξ οπτού πηλού» με εγχάρακτο διάκοσμο στην κύρια όψη (Εικ. 7), γεγονός που υπαινίσσεται ότι προέρχονται από κτίριο με στέγη και ανοίγματα.

Στη βόρεια γωνία του τετραγώνου A1 αποκαλύφθηκε ο βόρειος τοίχος ενός κτίσματος, πιθανότατα κάποιου αποθηκευτικού χώρου, αν κρίνουμε από το μεγάλο πιθάρι αποθήκευσης τροφίμων, το οποίο βρέθηκε σπασμένο μπροστά από τον τοίχο στο κέντρο του σκάμματος, καθώς επίσης και από κάποιους σπόρους δημητριακών που περισυνελέξαμε μέσα και γύρω από αυτό.

Η ανασκαφική έρευνα συνεχίστηκε εν μέρει και στο τετράγωνο B2 (Εικ. 3). Μέσα στο πάχος της επίχωσης βρέθηκε μεγάλος αριθμός κονιαμάτων και επιχρισμά-

17. Πρβλ. Αστυπάλαια, βασιλική Αγίων Αναργύρων, κεντρικό κλίτος, τέλη 5ου-αρχές 6ου αι. (Σ. Πελεκανίδης - Π. Ατζακά, *Σύνταγμα τών παλαιοχριστιανικών ψηφιδωτών δαπέδων τής Ελλάδος*, I. Νησιωτική Έλλάς, Θεσσαλονίκη 1988², σ. 47-48, πίν. 6α-β). Κως, βασιλική Θεωρών, τέλη 5ου-α' μισό 6ου αι. (ό.π., σ. 69, πίν. 36α-γ). Κως, βασιλική Αντιμαχείας, βόρειο κλίτος, αρχές 6ου αι. (ό.π., σ. 74-75, πίν. 46α). Χίος, βασιλική Αγίου Ισιδώρου, κεντρικό κλίτος, 5ος αι. (ό.π., σ. 137-138, πίν. 119α). Μολάοι, βασιλική στη θέση Χαλάσματα, κεντρικό κλίτος, μέσα 6ου αι. (Π. Ασημακοπούλου-Ατζακά, *Σύνταγμα τών παλαιοχριστιανικών ψηφιδωτών δαπέδων τής Ελλάδος*, II. Πελοπόννησος-Στερεά Έλλάδα, Θεσσαλονίκη 1987, σ. 100-102, πίν. 138α). Δένδρη Βοιωτίας, μέσα στο ναύσκο του Αγίου Αθανασίου, σε παλαιοχριστιανικό ή ρωμαϊκό κτίριο (ό.π., σ. 151, πίν. 240α. M. Spiro, *Critical Corpus of the Mosaic Pavements on the Greek Mainland, Fourth/Sixth Centuries with Architectural Surveys*, Νέα Υόρκη και Λονδίνο 1978, I-II, σ. 227-229, πίν. 239). Μαριολάτα

Φωκίδας, βασιλική, μέσα ή β' μισό 5ου αι. (Spiro, ό.π., σ. 260, πίν. 294).

18. Πρβλ. Βέροια, κτίριο επί της οδού Μητροπόλεως και Θεμιστοκλέους 1, του 5ου αι. (ΑΔ 25 (1970), Χρονικά, σ. 381 και 383, σχέδ. 5, πίν. 318β-319α. Π. Ασημακοπούλου-Ατζακά, Τα παλαιοχριστιανικά ψηφιδωτά δάπεδα του Ανατολικού Ιλλυρικού, *Actes du Xe Congrès International d'archéologie chrétienne, Thessalonique 1980, 1984*, I, σ. 409. Α. Πέτκος, Ψηφιδωτά δάπεδα Βεροίας και των περιοχών ελέγχου και επιρροής της (2ος-6ος αι. μ.Χ.), *Δυτικομακεδονικά Γράμματα Δ'* (1993), σ. 50, σχέδ. 19. Spiro, ό.π., σ. 558-560, πίν. 625). Φιλιατρά, βασιλική στη θέση Αγία Κυριακή, ιερό βήμα, τέλη 5ου-α' μισό 6ου αι., σ. 540-550 (Π. Ασημακοπούλου-Ατζακά, ό.π. (υποσημ. 17), σ. 110-111, πίν. 164β. Spiro, ό.π., 204-205, πίν. 223). Αιγόσθενα Αττικής, βασιλική, 6ος αι. (Spiro, ό.π., σ. 78-79, πίν. 82). Νέα Αγχίαλος, βασιλική Α', 6ος αι. (Spiro, ό.π., σ. 313-314, πίν. 358).

19. Βλ. Πελεκανίδης - Ατζακά, ό.π., σ. 40.

Εικ. 4. Κάστρο Νεστορίου. Το ψηφιδωτό δάπεδο που αποκαλύφθηκε κατά τη διάνοιξη δρόμου.

των. Η διατάραξη στο σκάμμα αυτό πιθανότατα οφείλεται στην κλίση του εδάφους και στην άροση. Η ολοκλήρωση της ανασκαφικής έρευνας στο τετράγωνο B2 και στα υπόλοιπα έξι θα συνεχισθεί στη δεύτερη φάση των εργασιών²⁰.

Χρονολόγηση

Το σημαντικότερο για την ώρα εύρημα είναι το ψηφιδωτό δάπεδο (Εικ. 4). Η χρονολόγησή του δεν μπορεί να είναι ασφαλής μέχρις ότου ολοκληρωθούν οι εργασίες, εξαιτίας της μικρής έκτασης του αποκαλυφθέντος τμήματος, των κοινότυπων διακοσμητικών-γεωμετρικών θεμάτων (Εικ. 6), που επαναλαμβάνονται σε ψηφιδωτά δάπεδα χρονολογούμενα από τον 3ο μέχρι και τον 6ο αι. μ.Χ., και της απουσίας νομισμάτων ή άλλων ασφαλών χρονολογικών κριτηρίων (αρχιτεκτονικής μορφής του κτίσματος που αυτά κοσμούσαν, γλυπτού ή κεραμικού διακόσμου του κτίσματος).

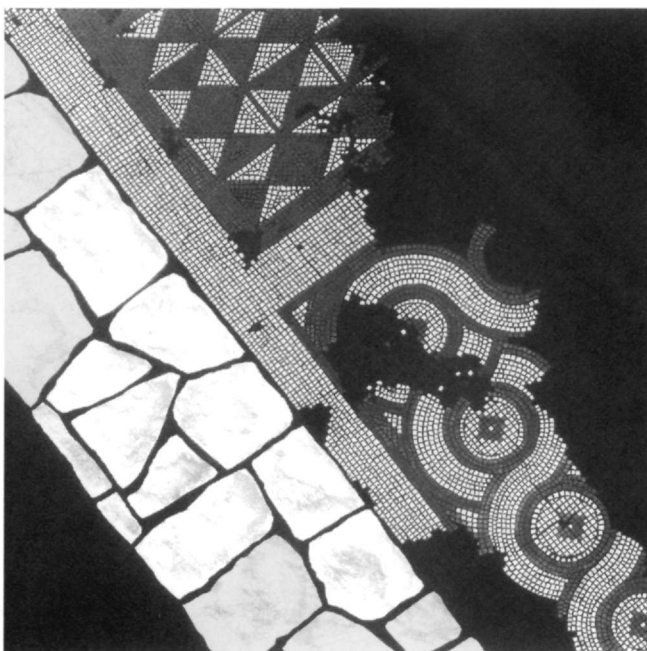
Στο γειτονικό Άργος Ορεστικόν και συγκεκριμένα στην περιοχή του Αρμενοχωρίου, όπου ανασκάπτεται η Διοκλητιανούπολη, σώζεται αξιόλογος αριθμός παλαιοχριστιανικών ψηφιδωτών δαπέδων, που χρονολογήθηκαν από τον αείμνηστο συνάδελφο Θανάση Παπαζώτο στα τέλη του 4ου και στον 5ο αι. μ.Χ., και είναι παρόμοιας τέχνης με το αποκαλυφθέν τμήμα ψηφιδωτού στην περιοχή του Κάστρου Νεστορίου²¹. Βέβαια ο συσχετισμός μόνο ενδεικτικός μπορεί να είναι,

ο συσχετισμός μόνο ενδεικτικός μπορεί να είναι,

20. Μετά το πέρας των εργασιών, το αποκαλυφθέν τμήμα του ψηφιδωτού δαπέδου επιχώσθηκε σύμφωνα με τα απαιτούμενα μέτρα προστασίας, αφού λάβαμε υπόψη μας τον παγετό που πλήττει την περιοχή του Νεστορίου, μέχρι να αναληφθούν

συστηματικές ανασκαφικές έρευνες.

21. Spīro, ό.π., σ. 555-556, πίν. 622. *ΑΔ* 32 (1977), Χρονικά, σ. 216, πίν. 132α και γ.

Εικ. 5. Κάστρο Νεστορίου. Απεικόνιση του διακόσμου του ψηφιδωτού δαπέδου.

εν αναμονή της πλήρους δημοσίευσής τους, αλλά και της ολοκλήρωσης των ανασκαφικών εργασιών.

Παρ' όλα αυτά, μια γενική χρονολόγηση από τα τέλη του 4ου έως τα μέσα του 5ου αι. μ.Χ., περίοδο με έντονη οικοδομική δραστηριότητα και καλλιτεχνική παρουσία στην περιοχή, είναι η μόνη που μπορούμε να προτείνουμε. Σε αυτή συνεπικουρεί και η γραμμικότητα, η απουσία προοπτικής απόδοσης των γεωμετρικών θεμάτων στο ψηφιδωτό μας (Εικ. 5), που χαρακτηρίζει κυρίως την τέχνη των παλαιοχριστιανικών ψηφιδωτών δαπέδων, σε αντίθεση με την τέχνη της ελληνιστικής ή ρωμαϊκής εποχής που αρέσκεται στην ορθή προοπτική απόδοση των θεμάτων.

Θα είχε αρχαιολογικό ενδιαφέρον για ολόκληρη την περιοχή της Άνω Μακεδονίας η αποκάλυψη με την πρόοδο των εργασιών ολόκληρου του ψηφιδωτού δαπέδου, οπότε θα είχαμε τη δυνατότητα να μιλάμε για εργαστήρια ψηφιδωτών, σχέσεις και κοινές καλλιτεχνι-

κές τάσεις ανάμεσα στα ψηφιδωτά δάπεδα της Διοκλητιανούπολης που δεσπάζει στον κάμπο του Αλιάκμονα και στα δάπεδα του Νεστορίου που κυριαρχεί ψηλά στις πηγές του ποταμού²².

Αξιολόγηση των ευρημάτων

Από τα μέχρι σήμερα ανασκαφικά δεδομένα και τα γνωστά παλαιότερα αρχαιολογικά στοιχεία μπορούμε να κάνουμε τις ακόλουθες παρατηρήσεις και να εντάξουμε καλύτερα τα ευρήματά μας:

1. Πρώτη φορά ανασκάπτεται κτίριο στην περιοχή του Νεστορίου, που κοσμείται με ψηφιδωτό δάπεδο.
2. Δεν μπορούμε να οδηγηθούμε σε ακριβή χρονολόγηση του ψηφιδωτού δαπέδου ή του κτίσματος που αυτό κοσμούσε.
3. Δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε τη χρήση του κτιρίου, δεν γνωρίζουμε αν πρόκειται για κοσμικό ή θρησκευτικό (λατρευτικό) κτίριο. Βέβαια ο προσανατολισμός του κτιρίου (Α.-Δ.) θα μπορούσε να υποδηλώνει κτίριο θρησκευτικού χαρακτήρα, γεγονός που ενισχύεται από τον παρακείμενο χώρο αποθήκευσης, παρόμοιος του οποίου απαντά σε όλα σχεδόν τα παλαιοχριστιανικά εκκλησιαστικά συγκροτήματα (βασιλικές Νέας Αγχιάλου, Φιλίππων κ.ά.).
4. Άγνωστο παραμένει το όνομα του οικισμού στον οποίο ανήκε το κτίριο με το ψηφιδωτό δάπεδο. Προφανώς πρόκειται για ένα σημαντικό πόλισμα πλησίον της κοίτης του ποταμού Αλιάκμονα, αφού βρίσκεται δίπλα στις αστείρευτες πηγές του, ελέγχει το τελευταίο σημείο πρόσβασης προς αυτές και κατέχει επίκαιρη θέση.
5. Ο οικισμός θα πρέπει να είχε άμεση σχέση-πρόσβαση προς το φυσικό οχυρό κάστρο, το κοινώς λεγόμενο Καϊλάς²³, το οποίο θα του παρείχε προστασία από κάθε είδους εχθρικές επιθέσεις, αλλά και από τις πλημμύρες του Αλιάκμονα (Εικ. 1).
6. Πλησίον και ανατολικά του χώρου της ανασκαφής, στη θέση Λόσκο, μια μικρή πεδιάδα κάτω από το κάστρο, έχουν βρεθεί κατά καιρούς πολλές κυκλικές πλίνθοι από κιονίσκους υποκαύστων λουτρών, πλήνιοι σωλήνες υδραγωγείου, κίονες, κιονόκρανα, επίκρανα, νομίσματα και άλλα αρχαιολογικά ευρήματα, τα οποία

22. Σύμφωνα με πληροφορίες των κατοίκων στην ευρύτερη περιοχή του Νεστορίου κατά την άρση με μηχανικά μέσα έρχονται στην επιφάνεια μικρά τμήματα ψηφιδωτών δαπέδων.

23. Π. Τσαμίσης, *Η Καστοριά και τα μνημεία της*, Αθήνα 1949, σ. 154-155.

φυλάσσονται στη δημοτική αρχαιολογική συλλογή. Την άνοιξη, όταν τα σπαρτά μεγαλώνουν, αρχίζουν να διαγράφονται πάνω στο χώμα τμήματα τοίχων και διασταυρώσεις ενός οδικού πλέγματος. Όλα τα παραπάνω συνηγορούν στην υπόθεση ότι πλησίον του χώρου της ανασκαφής υπήρχε κάποιος άγνωστος σε μας οικισμός με ιπποδάμειο ρυμοτομικό σχεδιασμό. Μάλιστα, άξιο αναφοράς είναι ότι μέχρι σήμερα η περιοχή αυτή ονομάζεται από τους ντόπιους Γκρατ ή Γκράδο, που σημαίνει πόλη.

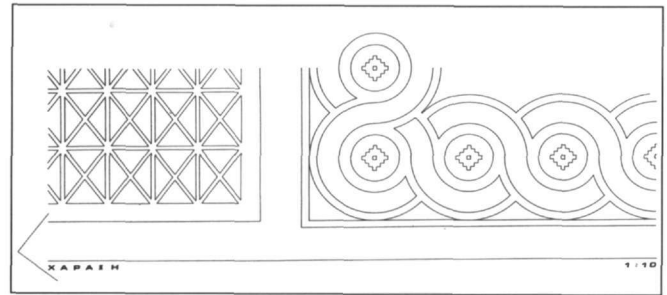
Στόχοι της περαιτέρω έρευνας

Η συνέχιση των ανασκαφικών εργασιών ίσως λύσει το μυστήριο για την περιοχή του Νεστορίου και εντάξει το ψηφιδωτό δάπεδο στο ιστορικό πλαίσιο της περιοχής, συγχρόνως ίσως προσδιορίσει στη θέση του σημερινού Νεστορίου κάποια πόλη για την οποία ελάχιστα γνωρίζουμε, προσφέροντας νέα πολύτιμα στοιχεία γι' αυτή την ακριτική περιοχή.

Ως εκ τούτου, αναζητώντας να βρούμε τις ρίζες έχουμε μια καλή αφετηρία: ένα ψηφιδωτό δάπεδο υψηλής καλλιτεχνικής αξίας, για την κατασκευή του οποίου απαιτούντο πάρα πολλά χρήματα, γεγονός που σημαίνει ότι είτε έχουμε να κάνουμε με κάποιον εύπορο χορηγό που δαπάνησε ένα σεβαστό ποσό για να κοσμήσει την έπαυλή του με ψηφιδωτό δάπεδο είτε πρόκειται για κάποιο δημόσιο κτίριο, λουτρό ή χώρο λατρείας, κάποιας άγνωστης σε μας ακμάζουσας και ευημερούσας πολιτείας.

Ευελπιστούμε να βρεθεί κάποια πηγή χρηματοδότησης μέσα στο εγγύς μέλλον για να γίνει εφικτή η αποκάλυψη του σωζόμενου ψηφιδωτού δαπέδου στο σύνολό του και των γύρω κτισμάτων και να έχουμε με αυτό τον τρόπο μια σαφή αντίληψη για την περιοχή, η οποία είναι σχεδόν παρθένα από άποψη συστηματικών αρχαιολογικών ανασκαφών. Εξάλλου, νομίζουμε ότι η συνεργασία της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και της τοπικής αυτοδιοίκησης πέτυχε και απέδωσε καρπούς.

Η συντήρηση του ψηφιδωτού και των γύρω κτισμάτων, η αξιοποίηση του χώρου, ώστε να καταστεί επισκέψιμος, ίσως αποτελέσει πόλο έλξης για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής. Μακάρι στο μέλλον το

Εικ. 6 Κάστρο Νεστορίου. Γραμμική απόδοση του ψηφιδωτού διακόσμου.

Εικ. 7 Κάστρο Νεστορίου. Τμήματα κεράμων με εγχάρακτο διάκοσμο.

Νεστόριο να γίνει γνωστό στο πανελλήνιο όχι ως η πόλη του «River Party»²⁴, αλλά για τα υψηλής καλλιτεχνικής και αρχαιολογικής αξίας ψηφιδωτά δάπεδα των αρχαίων κτισμάτων του, αδιάψευστους μάρτυρες της μακραίωνης ιστορίας του.

24. Πρόκειται για μουσικό φεστιβάλ, τύπου Γούντστοκ, στις όχθες του Αλιάκμονα.

George Kakavas

AN EARLY CHRISTIAN MOSAIC FLOOR IN THE CASTLE OF NESTORION IN THE REGION OF KASTORIA

A portion of a mosaic floor was discovered by chance at the site of Kastro to the east of Ano Nestorion in the region of Kastoria. The area was excavated in the fall of 1995 in order to determine the extent, position and significance of the surviving floor as well as to investigate the possible existence and use of other buildings in the vicinity. The following initial conclusions were reached at the completion of excavations, and further analysis of these conclusions will provide valuable information about the history and culture of the region.

1. This is the first time that a building decorated with a mosaic floor has been excavated in the region of Nestorion.
2. Although a precise chronology for the mosaic floor or the building which it decorated cannot be determined, both can be placed somewhere roughly between the end of the 4th and the middle of the 5th centuries AD, a period of intense

construction and artistic activity in this region (Argos Orestikon). This general chronology is supported by the linearity of the mosaic's geometric designs and the absence of perspective, characteristic features of early Christian mosaic floors.

3. We cannot determine what the building was used for or whether it was a secular or a sacred building, i.e., a place of worship. Of course, the building's east-west orientation could indicate that the building had a religious use.
4. The name of the settlement to which the building with the mosaic floor belonged remains unknown. This settlement must have had direct access to the natural defensive position of the castle, commonly called Kailas, which provided defense from any kind of hostile attack as well as protection from the inundation of the Aliakmon River.